

AZƏRBAYCANIN İXRAC POTENSİALININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİ VƏ ÜMUMDÜNYA TİCARƏT TƏŞKİLATINA DAXİL OLMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Şafa Əliyev

Sumqayıt Dövlət Universiteti, Sumqayıt, Azərbaycan
e-mail: shafaaliyev@gmail.com

Xülasə. Məqalədə Azərbaycanın ixrac potensialının gücləndirilməsi və Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması məsələləri üzrə tədqiqat aparılmışdır. Bu məqsədlə ixrac potensialının imkanları qiymətləndirilmiş və prioritet fəaliyyət istiqamətləri göstərilmişdir. Azərbaycan Respublikasında ixrac dinamikasının təhlili verilmişdir. 1991-2016-cı illər üzrə Azərbaycanda xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası geniş formada təhlil olunmuşdur. Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması proseslərinin mövcud vəziyyəti və perspektivləri qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: xarici ticarət dövriyyəsi, ixrac, ixrac potensialı, ixracyönlü istehsal şəbəkəsi.

THE ISSUES OF STRENGTHENING THE EXPORT POTENTIAL AND AZERBAIJAN'S ACCESSION TO THE WORLD TRADE ORGANIZATION

Shafa Aliyev
*Sumqayıt State University,
Sumqayıt, Azerbaijan*

Abstract. The article deals with the issues of increasing the export potential and Azerbaijan's accession to the World Trade Organization. For this purpose, the export potential and priority directions of activity in the foreign trade sphere are studied. Specifically analyzed the foreign trade turnover of Azerbaijan for the period of 1991-2016. The current situation and prospects are assessed in the process of Azerbaijan's accession to the World Trade Organization.

Keywords: foreign trade turnover, export, export potential, export-oriented production network.

ВОПРОСЫ УСИЛЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ВСТУПЛЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА ВО ВСЕМИРНУЮ ТОРГОВУЮ ОРГАНИЗАЦИЮ

Шафа Алиев
*Сумгаитский Государственный Университет,
Сумгаит, Азербайджан*

Резюме. В статье исследованы вопросы повышения экспортного потенциала и вступления Азербайджана во Всемирную Торговую Организацию. С этой целью, оценен экспортный потенциал и приоритетные направления деятельности во внешнеторговой сфере. Конкретно анализированы внешнеторговые обороты Азербайджана за 1991-2016-ые годы. Оценена нынешняя ситуация и перспективы в процессе вступления Азербайджана во Всемирную Торговую Организацию.

Ключевые слова: внешнеторговый оборот, экспорт, экспортный потенциал, сеть экспортно-ориентированного производства.

1. Giriş

Azərbaycan müstəqilliyinin bərpasından sonra özünün beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində yerinin müəyyənəşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi istiqamətində ardıcıl olaraq konseptual səviyyədə tədbirlərin icrasına nail olmuşdur. Belə ki, ölkə özünün müstəqil iqtisadi inkişaf modelini formalaşdırmış, xarici ticarət konsepsiyasını işləyib hazırlamış və xarici ticarət əlaqələrini genişləndirilməsi üçün iri miqyaslı işlər görmüşdü.

1991-1995-ci illərdə ölkəmizdə makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi üçün cəhdlər o qədər də uğurlu olmamışdır. Yalnız 1995-ci ildən başlayaraq milli neft strategiyasının icra prosesləri ilə paralel olaraq ölkədə geniş miqyaslı islahatlar aparılmış, dünya iqtisadi sisteminə və beynəlxalq əmək bölgüsü sistemində fəal inteqrasiya yolu seçilmişdir. Ölkədə aparılan iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq əhəmiyyətli səviyyədə liberallaşdırılmış, ənənəvi xarici iqtisadiyyat fəaliyyəti sahələrinin işi üzrə əsaslı tədbirlər görülmüş, qanunvericilik bazası gücləndirilmişdir [10]. Xarici iqtisadi əlaqələrin təşkili mexanizmləri təmin edilmiş, milli valyutanın kursu sabitləşdirilmiş və regional, dünya ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələri gücləndirilmişdir [5, 17]. Azərbaycan bir çox ölkələrlə strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə qədər inkişaf edə bilmişdir (Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Böyük Britaniya, İtaliya, Ukrayna, Belarus, Qazaxıstan və s.).

2. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarət dövriyyəsi və ixrac dinamikasının təhlili

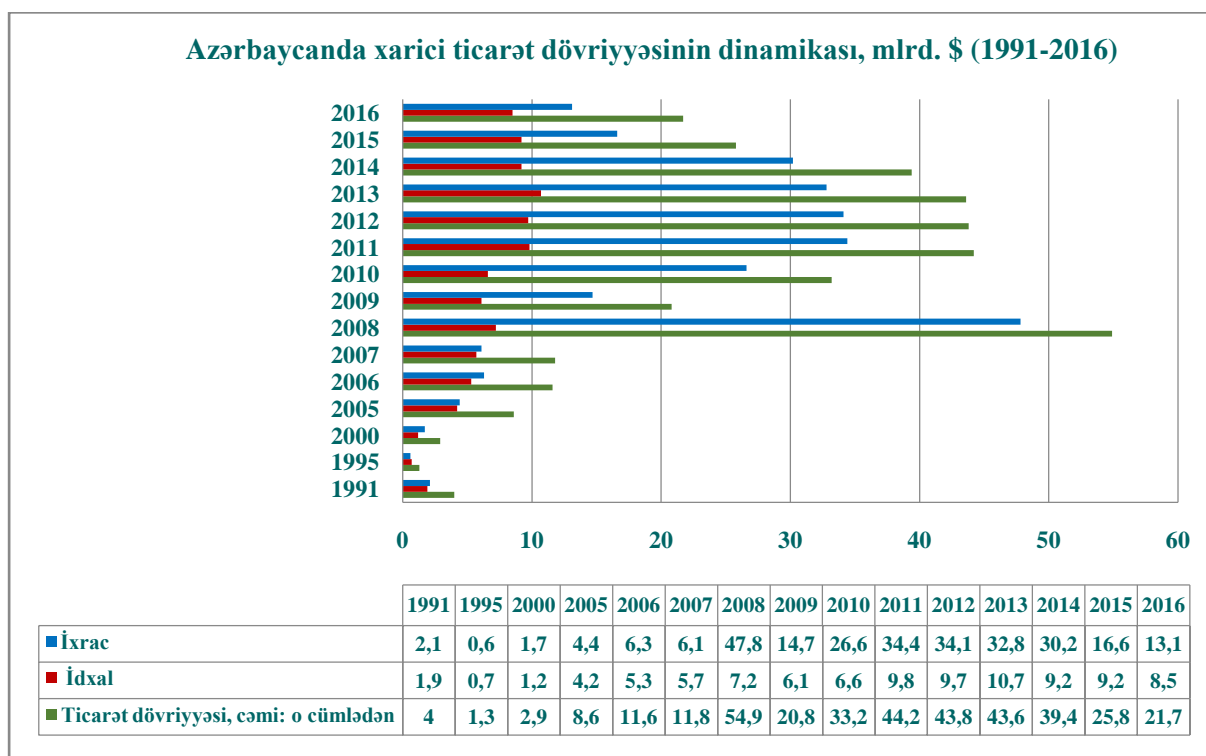
Azərbaycan özünün xarici ticarət əlaqələrin genişləndirilməsi məqsədilə balanslaşdırılmış xarici ticarət və xarici iqtisadi əlaqələr üzrə dövlət siyasəti mexanizmləri formalaşdırmışdır [7, 14]. Azərbaycan dünyanın 140-a yaxın ölkəsi ilə xarici-iqtisadi əlaqələrə malikdir, bir çox ölkələrlə strateji tərəfdaşlıq səviyyəsi təmin olunmuşdur.

Şəkil 1-də 1991-2016-cı illər üzrə Azərbaycanda xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası əks olunmuşdur.

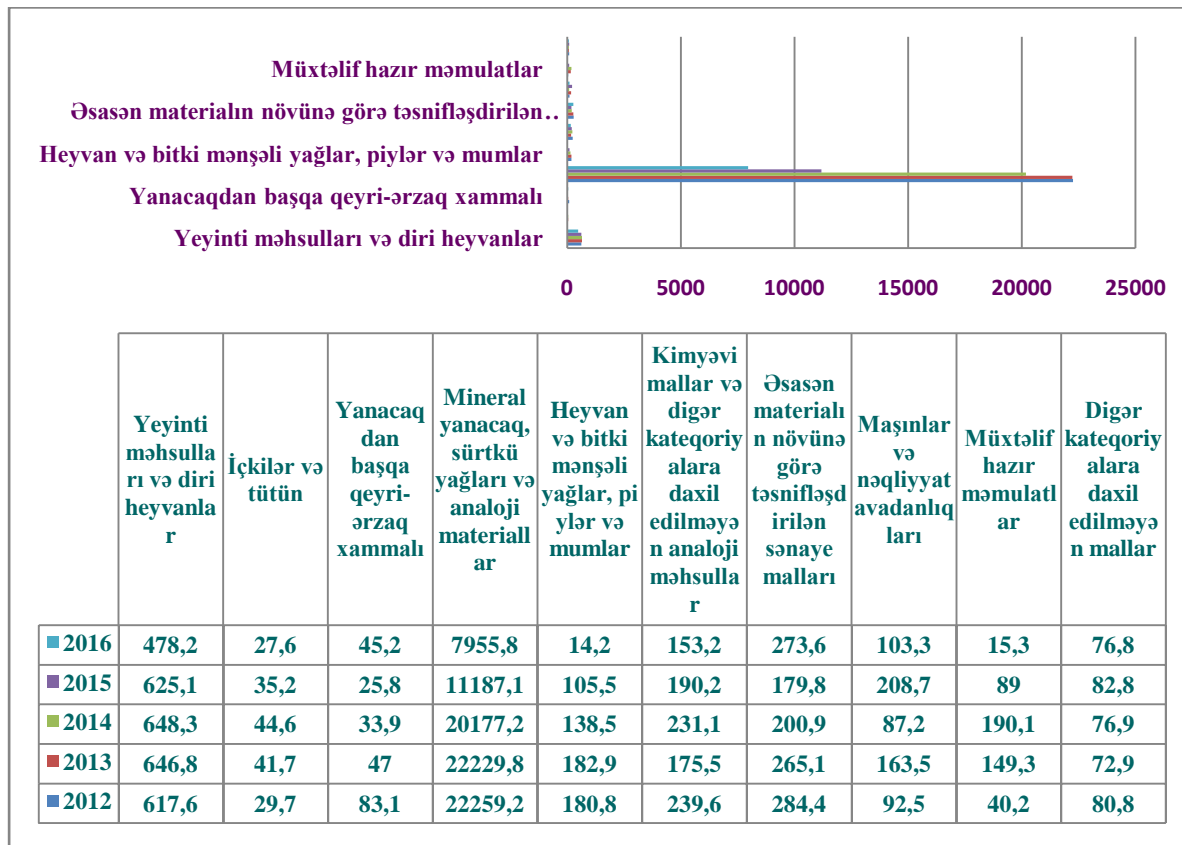
1991-2005-ci illər ərzində xarici ticarət dövriyyəsi 1991-ci ilin səviyyəsini bərpa etməklə bərabər iki dəfədən çox artmışdır. 2006-2007-ci illərdə xarici ticarət dövriyyəsi eyni səviyyədə qalmışdır [3]. Lakin, 2008-ci ildə rekord səviyyəyə - 54,9 mlrd. dollar səviyyəsinə çatmışdır və bu həmin dövrdə neftin qiymətinin 1 barrel üçün 147 dollaradək qalxması ilə əlaqədar olmuşdur. Sonrakı illərdə xarici ticarət dövriyyəsi qeyri-sabit olmuş və əsasən neftin qiymətinin düşməsi və ya qalxması ilə tənzimlənmişdir, çünki neft əsas ixrac maddəsi kimi çıxış etmişdir. Son illərdə isə - 2015-2016-cı illərdə azalma tendensiyası intensivləşmiş və 2016-cı ilin yekununda xarici ticarət dövriyyəsi 21,7 mlrd. dollar təşkil etmişdir. 2016-cı ildə ixracın həcmi cəmisi 13,1 mlrd. dollar olmuşdur, müqayisə üçün bu göstərici 2008-ci ildə 47,8 mlrd. dollar, 2010-cu ildə 26,6 mlrd. dollar, 2015-ci ildə isə 16,6 mlrd. dollar təşkil etmişdir (bax. Şəkil 1).

Şəkil 2-də 2012-2016-cı illərdə Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı üzrə ixracın quruluşu verilmişdir.

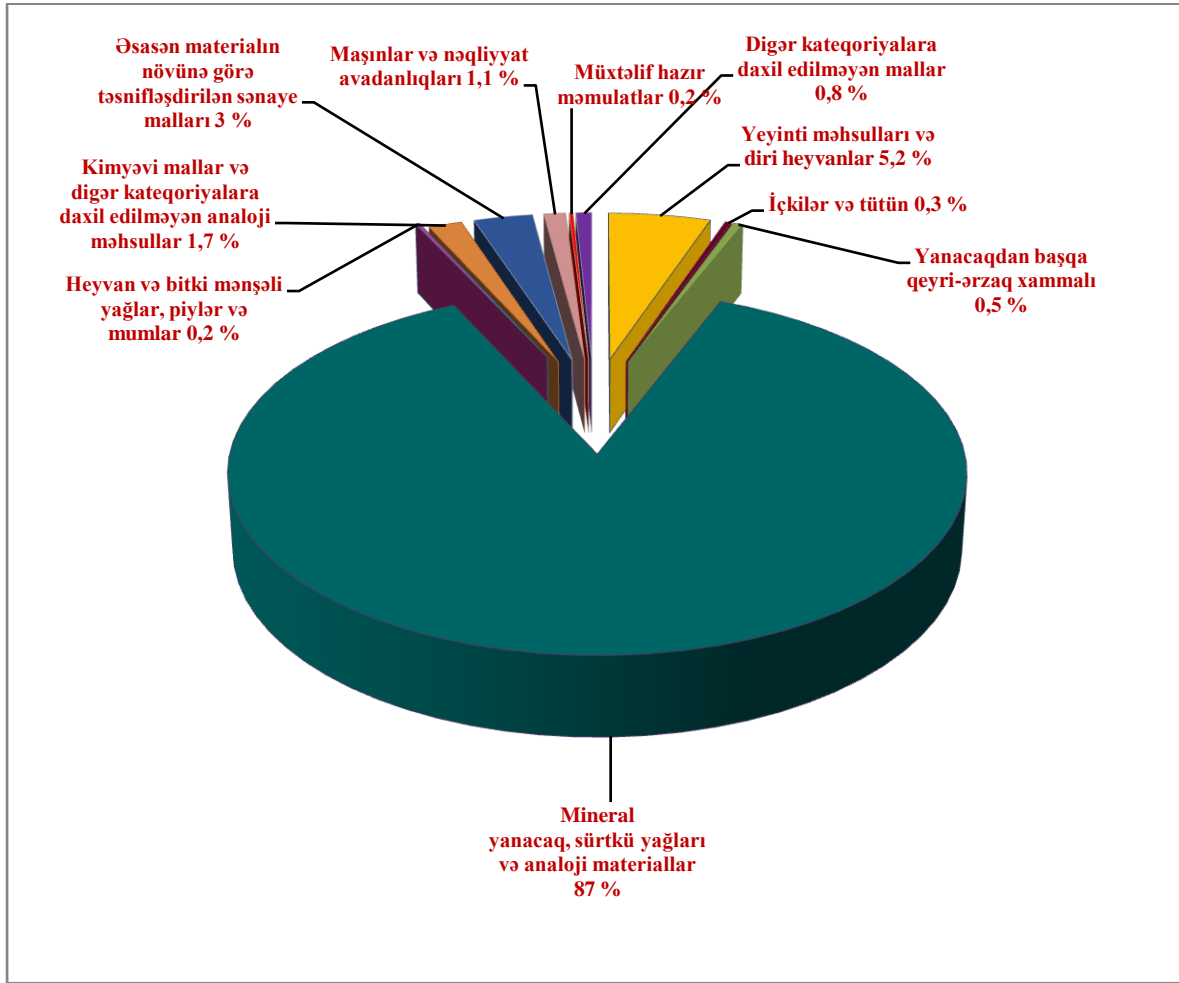
Şəkil 3-də isə 2016-cı ilin yekununda Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı üzrə ixracın quruluşu verilmişdir.

Şəkil 1. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası, mlrd. ABŞ dolları, 1991-2016-cı illər (ARDSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır)

Şəkil 2. Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı üzrə ixracın quruluşunun 2012-2016-cı illərdə dinamikası, mln. ABŞ dolları, (ARDSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır. <http://www.stat.gov.az>)

Şəkil 3. Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı üzrə 2016-cı il üçün ixracın quruluşu, %-lə (ARDSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır. <http://www.stat.gov.az>)

Şəkil 3-dən görünür ki ölkəmizin ixracı hələ də neft və qazdan asılıdır. Belə ki, 2016-cı ilin yekununda ümumi ixracda mineral yanacaq, sürtkü yağları və analoji materialların payı 87% olmuşdur. Digər sahələrin, başqa sözlə qeyri-neft sektoru sahələrinin ixracda xüsusi çəkirlərinin onların potensialından xeyli aşağıdır. Yaxın perspektivdə qeyri-neft sektoru sahələrinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi nəticəsində bu dispersiyanın nisbətən aradan qaldırılması gözlənilir [2, 4, 8, 9, 11, 12, 18].

3. Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması perspektivləri

Müasir dövrdə Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi, ixrac potensialının artırılması, xüsusilə ixrac təyinatlı məhsulların çeşidinin çoxaldılması üçün bir çox strateji vəzifələrin yerinə yetirilməsi zəruridir [13]. Bunlardan biri də Azərbaycanın ÜTT-ə qəbul edilməsi məsələsidir. Beynəlxalq ticarətin nizamlanmasında və beynəlxalq ticarət siyasətinin ÜTT-nin mühüm rolu vardır. Bu təşkilat dünya səviyyəsində ticarət

əməliyyatlarının liberallaşdırılması, sərbətləşdirilməsi və bu əməliyyatların sürətləndirilməsi üçün ortaya çıxan baryerlərin aradan qaldırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir [1,16].

ÜTT ilk dəfə 23 sentyabr 1947-ci ildə Tarif və Ticarət üzrə Baş Saziş bağlandıqdan sonra 1948-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. Dünya ölkələrinin inkişaf proseslərinin artması, ticarət əməliyyatlarının genişlənməsi və yeni dövlətlərin yaranması ilə əlaqədar olaraq bu təşkilatın işi transformasiyalara məruz qalmış, təkmilləşdirilmələr aparılmış və nəhayət, bu təşkilat 1995-ci il 31 dekabrda etibarən yeni formatda, yəni indiki ÜTT formatında fəaliyyətini davam etdirmişdir. Bu təşkilatın fəaliyyətinin əsasında beynəlxalq ticarətin forma və prinsipləri çoxtərəfli sazişləri, qarşılıqlı ticarət əlaqələrinin aparılması və nizamlanması qaydaları və ticarət üzrə digər əməliyyatların normativ əsaslarının işlənilib hazırlanması və razılaşdırılması durur [6,17].

ÜTT-nin Uruqvay raundundan sonra (1994) ən mühüm prioritet vəzifələrinə beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması, sərbətdən mal, xidmət və kapital axınının genişləndirilməsi, ticarət əməliyyatlarında süni baryerlərin aradan qaldırılması, idxal və ixrac əməliyyatları üzrə ticarət rejimlərinin iştirakçı ölkələr üçün qarşılıqlı sərfəli olması, iştirakçı ölkələr üzrə milli ticarət və beynəlxalq siyasətlərin uyğunlaşdırılması, beynəlxalq ticarətin artımının təmin edilməsi və bu ticarət üzrə normativ bazaların təkmilləşdirilməsi, ticarət məsələləri üzrə beynəlxalq mübahisələrin baxılması və həll edilməsi, iştirakçı dövlətlərin ticarət üzrə milli qanunlarının, normativ aktların və xarici ticarət siyasətinin yaxınlaşdırılması və, nəhayət, global ticarət siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsidir.

Hazırda ÜTT-nin 160 tam hüquqlu üzvü vardır, 24 ölkə isə ÜTT-a daxil olmaq üçün müşahidəçi statusundadırlar. Azərbaycan da bu ölkələrin sırasındadır. Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv daxil olmasına hazırlıq prosesləri isə 1997-ci ilin iyun ayından hökumətin bu təşkilata üzv olması niyyətinin rəsmi bildirməsi ilə başlanmışdır və həmin dövrdən Azərbaycan ÜTT-nin işində müşahidəçi kimi iştirak edir. Bundan əlavə, hökumətin qərarı ilə (23.07.1999, №160), ölkədə ticarətin tənzimlənməsi və ÜTT-yə qəbul proseslərinin sürətləndirilməsi üçün əlavə tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuş, bu məqsədlə əlaqələndirmə qrupu yaradılmışdır. 2009-cu ilin 24 iyulunda Cenevrədə (İsveçrə) ÜTT-nin işçi qrupunda ÜTT-nin bir çox ölkələri Azərbaycanın bu quruma daxil olmasının sürətləndirilməsini müdafiə etmişlər. Bu ölkələr sırasında Türkiyə, ABŞ, Avropa Birliyi ölkələri, Kanada, Avstraliya, Cənubi Koreya, Afrika ölkələri, Braziliya, Çin, Pakistan və digərləri olmuşdur. Azərbaycan bir çox ölkələrdə ikitərəfli ticarət danışıqlarını başa vurmuş, bir sıra ölkələrlə isə bu danışıqlar intensivləşməkdədir. ÜTT-nin üzvləri olan ölkələrlə ikitərəfli danışıqlar uzun bir proses olduğundan bu məsələlərin intensivləşdirilməsi, Azərbaycanın bu quruma üzvüyünün tezləşdirilməsinə ümid verir.

2016-cı il 20-22 iyulda Cenevrədə (İsveçrə) Azərbaycanın ÜTT-yə üzv olması üzrə ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqlar, həmçinin İşçi Qrupun 13-cü iclası keçirilmişdir. Azərbaycanın əsas tələbi ÜTT-yə daxil olduğu halda, inkişaf etməkdə olan ölkələrin statusuna

bərabər status almaqda və ölkəmizin kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafının sürətləndirilməsinin təmin edilməsidir.

Nəticə. Beləliklə, yaxın perspektivdə Azərbaycanın ixrac potensialının gücləndirilməsi üçün kompleks və sistemli tədbirlərin görülməsi vacib məsələlər kimi diqqət çəkir. Ölkəmizdə qeyri-neft ixracyönlü fəaliyyət sahələrinin işinin səmərəliliyinin artırılması, elmtutumlu və daha rəqabətqabiliyyətli ixrac məhsulları istehsalı şəbəkəsinin yaradılması tədbirləri genişləndirilməlidir. Bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin dərinləşdirilməsi, sağlam rəqabət mühitinin yaradılması və dünya ölkələri ilə daha məhsuldar ticarət – kooperasiya mübadiləsinin genişləndirilməsi üçün ölkəmizin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması prosesləri maksimum sürətləndirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı. www.wto.az.
2. Azərbaycan və Rusiya arasında ticarət və iqtisadi əlaqələri. <http://www.aze.embrus-az>.
3. Azərbaycanın Xarici Ticarəti, Statistik məcmuə, Bakı, 2017, 230 s.
4. Bayramov V., Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi. İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi. <http://www.facemark.az>.
5. Əliyev E.V., (2015), Azərbaycanın Avropa İttifaqına ixracının müasir vəziyyətinin təhlili, Azerbaijan Journal of Economics and Social Studies, 1(2).
6. Əliyev Ş.T. İqtisadi diplomatiya, Dərs vəsaiti, Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, 196 s.
7. Əliyev Ş.T., (2015), Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti, Dərs vəsaiti, Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəşriyyatı, 185 s.
8. Əliyev Ş.T., (2016), Azərbaycanda sənaye sektorunun və ixrac potensialının gücləndirilməsinin konseptual istiqamətləri, İpək Yolu, 4, s.35-42.
9. Əliyev Ş.T., (2017), Azərbaycanda strateji yol xəritələrinin gerçəkləşdirilməsində ixrac potensialının artırılması yolları, Audit, 1, s.60-66.
10. Gülləliyev M.G., (2016), Xarici ticarətə dövlət müdaxiləsi dərəcəsi və onun makroiqtisadi təsirləri, “Elmi əsərlər”, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, 1, s.19-28.
11. Xankişiyeva S., Əmirov N., “İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmış azexport.az portalı Azərbaycanın mövqeyini daha da gücləndirmək məqsədi daşıyır”. <http://www.1news.az>.
12. Qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılması ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 18 yanvar 2016-cı il.
13. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 6 dekabr 2016-cı il. <http://www.president.az>.
14. Şəkəraliyev A.Ş., (2009), Dövlətin iqtisadi siyasəti: reallıqlar və perspektivlər, Bakı, 416 s.

15. Şəkərəliyev A.Ş., Şəkərəliyeva Z.A., (2015), Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi, Dərs vəsaiti, Bakı, İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 168 s.
16. Всемирная торговая организация - <http://www.wto.org>.
17. Эмир-Ильясова Э.И., (2013), Внешнеэкономические связи Азербайджанской Республики в условиях интеграции в мировую экономику, Диссертация, Баку, 48с.
18. Aliyev Sh.T., Sazmani N.E., (2017), The problems of diversification of Azerbaijan's export potential in modern condition, International scientific review, 2, pp.41-45.